

GELOOFSLEVEN

Over Professionele Vorming

Om Zout en Licht
te zijn

Maeves Javaloyes
en Teresa Escobar (red.)

Redacteurs van de serie: Maeves Javaloyes en Teresa Escobar

OVER PROFESSIONELE VORMING

OM ZOUT EN LICHT TE ZIJN

www.opusdei.org

Inhoud

- Inleiding
- Professionele Vorming (I): Reflecteren op mijn eigen werk
- Professionele vorming (II): Om Christus te zijn in ons werk
- Professionele vorming (III): Burgers die met anderen samenwerken
- Professionele vorming (IV): Dienend leiderschap
- Professionele vorming (V): De ware weg vinden

Inleiding

De heilige Jozefmaria onderscheidde vijf aspecten van de vorming die het Opus Dei aanbiedt: de menselijke, de geestelijke, de leerstellige-religieuze, de apostolische en de professionele vorming. Al deze aspecten helpen ons Christus te vinden in het gewone leven, Hem na te volgen en Hem aanwezig te stellen in onze omgeving, door “zout en licht voor de anderen” te zijn, want “dat is de heiligheid van alledag”. Jezus is “het licht van de wereld” (Joh. 8,12), maar Hij vertrouwt ons zelf zijn zending toe — “jullie zijn het licht van de wereld” en “jullie zijn het zout van de aarde” — en Hij moedigt ons aan niet smakeloos te worden of ons te verbergen, zodat anderen door onze goede werken God kunnen herkennen (vgl. Mat. 5,13-16).

Over ons beroepswerk zegt de heilige Jozefmaria: “Als je zout en licht wilt zijn, heb je kennis en geschiktheid nodig.” Naast de vereiste opleiding of scholing die ons voorbereiden op het uitoefenen van een beroep of ambacht, waaruit bestaat die geschiktheid vanuit christelijk perspectief? Wat is de specifieke betekenis van de professionele vorming die het Opus Dei kan bieden?

Deze reeks belicht de invloed van vorming op de heiliging van het werk. Om ons in ons beroepsleven met Christus te vereenzelvigen, moeten we ons geestelijk leven voeden, ons intellectueel verdiepen in ons gedrag van alledag, ons bekwamen om het goede te doen, groeien in vriendschap en vooruitgang boeken in professionele deskundigheid. Het verwerven en verbeteren van competenties en vaardigheden zien we als een kans om beter te dienen, niet als een zoektocht naar persoonlijk succes.

In ruimere zin dragen wij door ons werk en door de relaties die daaruit voortkomen als burgers bij aan de opbouw van een samenleving – en een geschiedenis – die beantwoordt aan de waardigheid van de menselijke persoon en diens zoektocht naar geluk.

Ten slotte helpt professionele vorming onze blik gericht te houden op het bovennatuurlijke doel van ons leven, de verschillende dimensies van het leven met elkaar te integreren zonder dat het beroepsmatige de enige as vormt, en open te staan voor een koerswijziging wanneer een groter goed dat vraagt.

[Terug naar inhoud](#)

Professionele Vorming (I): Reflecteren op mijn eigen werk

Een student die een semester in het buitenland doorbrengt, een ervaren ambtenaar, een freelancer die ontwerpwerk vanuit huis doet, een docent aan het begin van een nieuw academisch jaar, een ingenieur die net naar een ander land is geëmigreerd, een verpleegster die dankbaar is voor een recente promotie, een verkoopmedewerker wiens uren en salaris net zijn ingekort, een kapster die haar salon moest sluiten tijdens de pandemie, een ouder die voor jonge kinderen zorgt, een pas afgestudeerde op zoek naar zijn of haar eerste baan... In deze en vele andere persoonlijke en professionele omstandigheden zien we christenen die het voorbeeld van Jezus de arbeider proberen te volgen, geholpen door de vorming die in het Opus Dei wordt aangeboden. De Ambachtsman van Nazaret is hun belangrijkste model (Mt 13,54-58).

Het leven van ieder mens bevat een verleden en een toekomst, zowel licht als schaduw, vreugde en lijden, goede en slechte beslissingen, dromen en twijfels – met gevolgen voor het gezin en de samenleving. Ieder van ons is geroepen om, in onze eigen specifieke omstandigheden, ons werk te heiligen, onszelf te heiligen in ons werk en anderen te heiligen door ons werk.

Om deze missie uit te voeren, benadrukte de heilige Jozefmaria de noodzaak om ons goed voor te bereiden: "Als je zout en licht moet zijn, heb je wetenschap, bekwaamheid nodig."^[1] "Maar, mijn liefste kinderen, om dat zaaien effectief te laten zijn, moet je een aantal verschillende aspecten versterken – geestelijk, psychologisch en professioneel."^[2] "Het is niet voldoende de wens te koesteren om het algemeen welzijn te dienen. De wijze waarop die wens in de praktijk omgezet kan worden is bekwame mannen en vrouwen te vormen, die op hun beurt in staat zijn de vruchten van deze vorming aan anderen door te geven."^[3]

Het Opus Dei zet zich in voor een christelijke vorming die alle dimensies van de persoon bereikt, inclusief het werk. De intellectuele en technische voorbereiding die nodig is voor elk beroep wordt echter verworven in onderwijs- en opleidingsinstituten en in ieders werkervaring, niet in het Opus Dei. Het Opus Dei biedt ook geen cursussen aan in mentorschap, soft skills of persoonlijke vaardigheden (om maar een paar werk-gerelateerde voorbeelden te noemen). Wat komt er dan kijken bij deze professionele vorming? De artikelen in deze serie zullen hierover enkele beschouwingen geven.

Hier en nu, voor mij: vorming voor mijn leven

De boodschap van de heilige Jozefmaria over de heiliging van het werk, de transformatie van de wereld van binnenuit en de centrale rol van het werk in het leven van de samenleving brengt christenen ertoe om hun begrip van het werk te verdiepen als de as van hun roeping en zending in de wereld, met al zijn uitdagingen en mogelijkheden. De wereld van binnenuit aan God toewijden, getuigen van het evangelie, de mensen om hen heen dienen en helpen sociale structuren menselijker te maken zijn enkele manifestaties van de identificatie van de lekgelovigen met Christus – priester, profeet en koning – door het doopsel.^[4]

Of we nu werken in een sterk gereguleerde baan of in een creatieve deeltijd baan, we moeten nadenken over deze belangrijke waarheden. Alle menselijke taken hebben enkele gemeenschappelijke aspecten, want "de waardigheid van de arbeid is gebaseerd op de Liefde"^[5] en het "moet een offergave zijn die de Schepper waardig is;"^[6] "Het werk vloeit voort uit liefde, is een uiting van liefde en gericht op liefde."^[7] Ieders functie zal ook meer persoonlijke aspecten bevatten, die weerspiegeld worden in ieders offer van hun werk, nauw verbonden met Christus aan het kruis en in de heilige Mis, waarbij ze de mensen om hen heen dienen in overeenstemming met de kenmerken van hun eigen beroepssituatie.

Van de vele aspecten waaruit ieders professionele werk bestaat, vragen er twee om zorgvuldige persoonlijke reflectie: Waaruit bestaat de heiliging van mijn eigen werk, het werk dat voor mij ligt? Hoe kan ik dat doen in mijn eigen specifieke omstandigheden en omgeving?

Voor een oncoloog houdt heiligend werk in dat hij op de hoogte blijft van de resultaten van nieuw wetenschappelijk onderzoek en dat hij empathisch luistert naar patiënten; voor een buschauffeur kan het betekenen dat hij veilig een bocht neemt en glimlacht naar de passagiers; voor een architect betekent het dat hij goed luistert naar wat een klant wil en ernaar streeft dat het resultaat goed en aantrekkelijk is. Het antwoord op de vraag "Wat houdt het heiligen van mijn werk in?" zal verschillen voor een professionele atleet, supermarktmedewerker, advocaat, bedrijfsleider, kok, sopraan, boer, leraar en vrachtwagenchauffeur. Ook degenen die gepensioneerd, werkloos of chronisch ziek zijn zullen moeten nadenken over hun eigen persoonlijke situatie.

Naast de specifieke kenmerken van ieders baan, speelt prudentie hier een belangrijke rol bij het nemen van de juiste beslissingen. Iemand die bijna met pensioen gaat, kan ervoor kiezen om het laatste deel van zijn werkende leven lui of enthousiast tegemoet te treden. Een zwangere getrouwde vrouw kan te maken krijgen met de uitdagingen van een omgeving die vaak wantrouwend of afkeurend tegenover zwangerschapsverlof staat. Een econoom of advocaat kan in situaties terechtkomen die indruisen tegen wat hun geweten hen ingeeft dat rechtvaardig is. Om de eindjes aan elkaar te knopen, moet een getrouwd stel misschien overwegen of een van hen moet verhuizen om het gezin vanuit het buitenland te onderhouden. Op andere momenten zal de vraag aan de orde zijn of iemand minder uren moet gaan werken om voor afhankelijke ouders, jonge kinderen of zieke familieleden te kunnen zorgen.

De juridische, beroepsmatige, economische, educatieve, sociale en politieke omstandigheden in elk land zijn bepalend voor veel van de kwesties die in het

beroepsleven aan de orde komen, en prudentie helpt om deze te beoordelen en de juiste middelen te vinden om een juiste beslissing te nemen.

Enkele hedendaagse uitdagingen

De werkomgeving presenteert vandaag de dag complexe situaties waar we allemaal in meer of mindere mate mee te maken hebben. Misschien kunnen enkele van de huidige uitdagingen, die hieronder besproken worden, licht werpen op de manieren waarop vorming ons helpt om ons werk hier en nu te heiligen.

De noodzaak om kwesties diepgaand te bestuderen en te streven naar de wijsheid om te bepalen wat authentiek menselijk is, is al langer duidelijk. Dit is vooral nodig gezien de oppervlakkigheid en menselijke verarming waartoe de alomtegenwoordigheid van technologie en hyperspecialisatie kan leiden. Een overvloed aan vorming zal niet effectief zijn als de persoon de materie niet eigen maakt, vergezeld van beschouwing, reflectie, dialoog en waardevolle lectuur. "Als iemand niet geleerd heeft om stil te staan en iets moois te bewonderen, moeten we niet verbaasd zijn als hij of zij alles behandelt als een object dat zonder scrupules gebruikt en misbruikt kan worden. Als we een diepgaande verandering teweeg willen brengen, moeten we beseffen dat bepaalde denkwijzen ons gedrag daadwerkelijk beïnvloeden,"^[8] zei paus Franciscus.

Een andere huidige uitdaging is het terugvinden van de vreugde van het delen en de rijkdom van menselijke relaties wanneer we geconfronteerd worden met de verstikkende cultuur van succesvol zijn om ons heen. De vraag naar resultaten, de zelfopgelegde behoefte om te presteren en onze eigen kwaliteit te meten, processen die voorbijgaan aan menselijke personen, en pesterijen op het werk kunnen allemaal leiden tot frustratie, uitputting, mislukking of ontmoediging. Soms leiden ze ook tot lichamelijke of psychische ziekten. Paus Franciscus herinnert ons aan de noodzaak om vast te houden aan wat het belangrijkste is: "Probeer ruimte te scheppen, waarin een cultuur van efficiëntie, prestatie en succes open kan komen te staan voor een cultuur van genereuze en onbaatzuchtige liefde, die in staat is om iedereen ... de mogelijkheid van een gelukkig en succesvol leven te bieden."^[9]

Een andere uitdaging waar we vandaag de dag mee te maken hebben is het verzoenen van agenda's en prioriteiten. "Het gezin is een controlepost. Wanneer de organisatie van werk het gezin gijzelt of zelfs de weg verspert, dan kunnen we er zeker van zijn dat de menselijke samenleving zichzelf begint tegen te werken."^[10] En dit geldt niet alleen voor het gezin; we hebben ook tijd nodig voor rust en sport, om een museum te bezoeken of vrienden te ontmoeten, om lessen te volgen of zieken te bezoeken – tijd voor christelijke vorming en een leven in dialoog met God.

Bovendien evolueert de wereld van het werk steeds sneller. Digitale transformatie heeft geleid tot nieuwe vormen van werk, met zowel positieve als negatieve gevolgen. Deze banen zijn over het algemeen flexibeler, creatiever en meer gericht op samenwerking, maar ook onzekerder. Weinig jongeren zoeken een vaste baan van waaruit ze op een dag met pensioen kunnen gaan, zoals hun ouders of grootouders vaak deden. Tegelijkertijd maken nieuwe werkplatforms het gemakkelijker voor iedereen om zijn eigen kennis en interesses de basis te

laten vormen voor een professionele toewijding waarmee zij in hun levensonderhoud kunnen voorzien.

Deze veranderingen op de werkplek hebben geleid tot de opkomst van nieuwe beroepen. Maar werk vinden blijft een uitdaging in veel landen die nog steeds lijden onder de economische crisis. Een eerste vaste baan vinden, na een periode van werkloosheid weer aan het werk gaan in een sector die snel verandert, het verontrustende vooruitzicht van vervroegd pensioen, zijn enkele van de veelvoorkomende problemen waar veel individuen en gezinnen vandaag de dag mee te maken hebben.

Tot slot zien we de duidelijke noodzaak om ernaar te streven de wereld van werk menselijker te maken. Arbeidswetgeving, salarissen, werkzekerheid, contracten, uitkeringen en zoveel andere facetten moeten rechtvaardige oplossingen vinden. De volledige integratie van vrouwen in de beroepsbevolking en het openbare leven vereist speciale aandacht, net als andere uitdagingen waarmee ze geconfronteerd worden: het "glazen plafond"^[11], loonverschillen, bevallingsuitkeringen ....

Een geïntegreerd leven en holistische vorming

Om deze persoonlijke en professionele uitdagingen in de huidige maatschappij aan te gaan, hebben we een integrale en holistische, dat wil zeggen alomvattende, vorming nodig voor de hele persoon in al zijn of haar dimensies. Zo kan bijvoorbeeld het versterken van deugden als geduld, standvastigheid, durf, nederigheid en bestendigheid een grote hulp zijn voor iemand die zich voorbereidt op uitdagingen zoals hierboven genoemd.

Vorming is niet in de eerste plaats de overdracht van informatie of kennis. Het is veeleer een persoonlijk proces van ontwikkeling, groei en volwassenheid, op zoek naar identificatie met Christus, volmaakt God en volmaakt mens, in overeenstemming met de geest van het Opus Dei. De verschillende facetten van onze vorming helpen ons om onze relatie met God in ons werk te versterken, de waarheid en het goede in ons beroep te ontdekken, de deugden te oefenen en de mensen om ons heen beter te leren liefhebben. Dit leidt tot een leven dat gekenmerkt wordt door een grote liefde voor vrijheid naast een sterk verantwoordelijkheidsgevoel, met een verlangen om elke dag beter te worden, vertrouwend op de middelen die het Opus Dei zijn medewerkers en degenen die deelnemen aan zijn vormingsactiviteiten, biedt.^[12]

Werk is de "ruggengraat" die stabiliteit geeft aan ieders leven. Samen met onze afkomst plaatst het werk ons in de wereld: *Is Hij niet de zoon van de timmerman? Heet zijn moeder niet Maria en zijn broeders Jakobus, Jozef, Simon en Judas?* ^[13] We leren burgers te zijn naast onze medemensen en een voorbeeld te geven door een leven van dienstbaarheid.

De vorming omvat dus elk aspect van ons leven: "De vorming van de gelovigen van het Opus Dei, die begint wanneer ze hun eerste stappen zetten in het Opus Dei en duurt tot het moment van hun dood, omvat de menselijke, professionele, spirituele, apostolische en leerstellige aspecten – aspecten die harmonieus in elkaar grijpen, zoals past bij de sterke eenheid van leven die kenmerkend is voor de geest van het Opus Dei, en die door de Kerk nadrukkelijk wordt aanbevolen aan alle gelovigen."^[14]

Deze harmonieuze en evenwichtige ontwikkeling van houdingen en deugden ligt ten grondslag aan een christelijke levensstijl. De roeping tot heiligheid en apostolaat wordt juist werkelijkheid in ieders professionele werk en door de uitoefening van dat werk. Met ons werk onderhouden we onszelf en onze gezinnen en helpen we apostolische initiatieven in stand te houden voor het welzijn van alle mannen en vrouwen. We oefenen het gemeenschappelijke priesterschap van de gelovigen uit door ons getuigenis en onze intermenselijke relaties.^[15]

Zich beroepend op het voorbeeld van de heilige Jozef, een hardwerkende vader, "kan de crisis van onze tijd, die economisch, sociaal, cultureel en spiritueel is, voor ons allen dienen als een oproep om de waarde, het belang en de noodzaak van werk te herontdekken."^[16]

[1] Heilige Jozefmaria, *De Weg*, nr. 340.

[2] Heilige Jozefmaria, *While He Spoke to Us on the Way*, p. 226.

[3] Heilige Jozefmaria, *Gesprekken met Mgr. Escriva*, nr. 73.

[4] Tweede Vaticaans Concilie. Vgl. dogmatische constitutie *Lumen Gentium*, nrs. 34-36.

[5] Heilige Jozefmaria, *Christus komt langs*, nr. 48.

[6] Heilige Jozefmaria, *Vrienden van God*, nr. 55

[7] Heilige Jozefmaria, *Christus komt langs*, nr. 48.

[8] Paus Franciscus, encycliek *Laudato Si*, nr. 215.

[9] Paus Franciscus, *Ontmoeting met de bisschoppen*, Tokio, 23 november 2019.

[10] Paus Franciscus, *Algemene audiëntie*, 19 augustus 2015.

[11] Onzichtbare barrières die het vrouwen belet om topfuncties te vervullen (noot vertaler).

[12] Vgl. Prelatuur van het Heilig Kruis en het Opus Dei, *Ratio Institutionis*, Rome, 2007, nr.8.

[13] *Mt* 13,55.

[14] Prelatuur van het Heilig Kruis en het Opus Dei, *Ratio Institutionis*, Rome, 2007, nr. 4.

[15] *Ibid*, nr. 6.

[16] Paus Franciscus, apostolische brief *Patris Corde*, nr. 6 (8 december 2020). Ter gelegenheid van de 15de verjaardag van het uitroepen van de heilige Jozef tot patroon van de Universele Kerk

[Terug naar inhoud](#)

Professionele vorming (II): Om Christus te zijn in ons werk

Wie heeft er nooit gedroomd van een groot avontuur? Een avontuur met onvoorstelbare ontdekkingen en nieuwe inzichten in hoe we onze persoonlijke beperkingen kunnen overwinnen, een avontuur vol persoonlijke ontmoetingen die we delen met onze medereizigers. Dat is waar de heiligheid waar ieder van ons van droomt over gaat: een groot avontuur om, midden in de wereld, een diepere relatie met God te bereiken.

Voor een zakenman, een ingenieur, een student of een gezondheidswerker ontvouwt dit avontuur van heiligheid zich in hun professionele werk, dag na dag, uitgevoerd met inspanning en grote dromen, met of zonder enthousiasme, samenwerkend met collega's of online werkend. Voor veel mensen is hun werk de as, het centrum waar hun strijd voor heiligheid en hun apostolische inspanningen midden in de wereld omheen draaien. En de reikwijdte ervan wordt weerspiegeld in die bekende uitdrukking van de heilige Jozefmaria: *het werk heiligen, zichzelf heiligen in het werk en anderen heiligen door het werk.*

Maar om dit doel te bereiken hebben we de middelen nodig om het uit te voeren. We hebben het hier niet over geïsoleerde instrumenten of strategieën, maar over de vorming die nodig is in elke dimensie van ons leven om Christus te worden in ons werk.

Persoonlijke ontmoeting met God in het werk

De eerste dimensie is de spirituele, omdat het inhoudt dat we ons werk met liefde doen, als een plaats van ontmoeting met mijn Vader God, waarbij we ernaar streven Hem een "welgevallig offer" te brengen^[1], verenigd met het offer van zijn Zoon aan het Kruis, dat in elke viering van de Mis wordt vernieuwd^[2]. Daarom streven we ernaar ons werk uit te voeren "door Hem, met Hem en in Hem."^[3] En we vinden in ons werk een gelegenheid om anderen te dienen, hetzij direct (zoals in zoveel banen als kok, bezorger, leraar, psycholoog...), hetzij indirect, want al het werk is een dienst aan de samenleving. Deze inspanning omvat al onze dagelijkse handelingen en maakt van de studietafel, het kantoor, het universiteitslokaal, de werkplaats of de akker een "altaar" waar, zoals de heilige Jozefmaria ons leerde, God elke dag op ons wacht,^[4] waar we elk uur van ons leven aan Hem offeren.

Deze spirituele dimensie houdt ook in dat we proberen nooit te vergeten dat het belangrijkste in ons werk niet is wat wij doen, maar wat God door ons doet. Daarom verheffen we tijdens ons werk vaak ons hart tot God om Hem te

verheerlijken, Hem te danken, om vergeving te vragen en om Zijn hulp af te smeken, in overeenstemming met de vier doelen van de Mis: aanbidding, dankzegging, eerherstel en smeekbede.^[5] En we beseffen dat God naar ons kijkt, naar ons luistert en naar ons lacht, omdat Hij de inspanning ziet die we leveren om Hem lief te hebben.

Volharding in ons werk brengt vermoeidheid, uitputting met zich mee; een fysieke vermoeidheid voor wie in de bouw werkt of een kunstwerk beeldhouwt; een mentale vermoeidheid voor wie zich op een scherm concentreert om een nieuw algoritme te creëren of moeite heeft om geduldig de volgende klant te woord te staan. Geestelijke vorming helpt ons om deze inspanning te zien als een kans om dichterbij Christus te komen, die ons lijden op zich nam,^[6] dichterbij God de Verlosser. Geheiligd werk (gedaan via Christus, met Hem en in Hem) "vloeit voort uit liefde, is een uiting van liefde en gericht op liefde."^[7] Christus' liefde voor de Vader en voor ons – zijn broeders en zusters – is het leven gevende en verenigende principe van al zijn activiteiten en zending; net zoals het dat is van ons werk, wanneer we ons inspannen om te zorgen voor de wereld en onze broeders en zusters, in een poging Jezus na te volgen en een te worden met Hem.

De ultieme betekenis van arbeid

Als we zouden moeten definiëren wat zin geeft aan ons bestaan, wat ons als persoon definieert, wat ons in de wereld plaatst, dan is ons werk een van de aspecten die we zouden benadrukken. Zelfs als het werk dat we nu doen niet "mijn droombaan" is. Wat zou ons leven daarentegen zijn zonder ons werk? "De roeping die God ons geeft is heel mooi: scheppen, herscheppen, werken," zei paus Franciscus. "Arbeid omvat elk aspect van iemands wezen: zijn denken, zijn handelen, alles in zijn leven."^[8] Deze fundamentele rol van werk, om zin te geven aan ons hele bestaan, vereist een dieper filosofisch en theologisch begrip. Dit is de vorming die we nodig hebben op intellectueel vlak. Hoe beter we deze realiteit begrijpen – *dat de Heer God de mens nam en hem in de tuin van Eden plaatste om die te bewerken en te beheren*,^[9] dat wil zeggen, de betekenis van de menselijke roeping om te werken – hoe beter we de waardigheid zullen begrijpen die ons werk met zich meebrengt, omdat het ons op God doet lijken, omdat we naar zijn *beeld en gelijkenis* geschapen zijn^[10].

Men kan middels verschillende disciplines hier inspanning voor leveren, op zoek naar een dieper begrip van de betekenis van de schepping, de verlossende betekenis van de jaren die Christus naast Jozef werkte, de betekenis van het offer van Christus aan het kruis, de werking van de heilige Geest in de geschiedenis, de rol van leken in het geven van een christelijke invulling aan de samenleving, enz. Van bijzonder belang is hier alles wat te maken heeft met de deugd van rechtvaardigheid en de morele vereisten van elk beroep. Zo biedt studie die we serieus nemen ons nieuwe perspectieven om te begrijpen hoe we ons eigen werk kunnen heiligen en versterkt het ons verlangen om het beter te doen, in nauwe verbondenheid met Christus.

Bovendien moeten we ons ook meer verdiepen in de sociale gevolgen en ons vermogen om de wereld van onze professionele toewijding te veranderen. Zoals de heilige Jozefmaria zei: "We hebben een vorming nodig die in ons, te midden van ieders professionele werk, het instinct en de gezonde bezorgdheid koestert om die taak in overeenstemming te brengen met de eisen van een christelijk

geweten, met de goddelijke imperatieven die de samenleving en de menselijke activiteiten moeten beheersen."^[11] Iedereen die werk heeft ervaren als een plaats voor heiliging, wil dat die ervaring alle mannen en vrouwen bereikt, niet alleen door spirituele middelen aan te reiken die ieders werk zin geven, maar ook door er actief naar te streven dat iedereen een waardige en zinvolle baan heeft.

Beter in staat om goed te doen

Dagelijks werk biedt de mogelijkheid om menselijke deugden uit te oefenen. Het is een nuttig oefenterrein voor iedereen die zijn menselijke kwaliteiten wil verbeteren. Net als bij gymnastiek, waar het bereiken van een hoog prestatieniveau veelvuldige oefening vereist, hoewel in dit geval dankzij Gods genade ook een grote dosis bovennatuurlijke hulp wordt geboden.

Menselijke vorming in ons dagelijks leven helpt ons om ons te richten op deugden die ons in staat stellen om ons verlangen om andere mensen te dienen werkelijkheid te laten worden, deugden die we sociaal zouden kunnen noemen. Het is bijvoorbeeld goed om onze zorg te versterken om met een actieve interesse naar anderen op het werk te luisteren, met het verlangen om van hen te leren. Zoals paus Franciscus zei, sprekend over het gesprek tussen Jezus en de rijke jongeman: "Als we met ons hart luisteren, voelt de ander zich welkom, niet veroordeeld; vrij om over zijn eigen levenservaring en spirituele weg te praten."^[12] Ook in bredere zin: "De Geest vraagt ons om te luisteren naar de vragen, zorgen en hoop van elke Kerk, volk en natie. En om te luisteren naar de wereld, naar de uitdagingen en veranderingen die deze ons stelt. Laten we onze harten niet geluiddicht maken; laten we niet in onze zekerheden blijven steken. Onze zekerheden maken ons vaak gesloten. Laten we naar elkaar luisteren."^[13]

Nauw verbonden met dit vermogen om te luisteren, brengt de deugd van nederigheid ons ertoe om te erkennen dat we anderen nodig hebben, maar ook om te beseffen wat we van onze kant kunnen bijdragen en dat ruimhartig te doen. Het vermogen om met anderen samen te werken en op hen te vertrouwen is een vereiste in de hedendaagse wereld van werk. Hoewel technieken en vaardigheden hiervoor aangeleerd kunnen worden, voegt de christelijke deugd ook een belangrijke houding toe, een echte zorg voor de ander, waarbij we proberen (en door oefening leren) ieders vrijheid en verantwoordelijkheid te versterken en al hun talenten aan te wenden.

Een andere deugd die versterkt moet worden is 'je verbinden', je committeren, een woord dat soms angst kan oproepen. Daarom moeten we nadenken over de gevolgen waartoe de angst voor het committeren kan leiden. Hoe kan ik zonder verbintenis iets waardevols opbouwen dat lang meegaat? Hoe kan ik een specifiek doel bereiken zonder onderweg andere mogelijkheden opzij te zetten? We kennen het antwoord heel goed. Maar net als op andere gebieden van ons leven, kan toewijding door te committeren aan ons werk soms moeilijk zijn, omdat het 'afzien van' behelst of voortdurende inspanning vereist.

Commitment is ook essentieel om rechtschapen te leven, met rechtvaardigheid en sociale verantwoordelijkheid. Het vergemakkelijkt het vermogen om trouw te zijn aan wat het eigen geweten als rechtvaardig dicteert, zelfs wanneer tegenstrijdig gedrag wijdverspreid is in onze werkomgeving. Het versterkt de actieve zorg om

werkomgevingen menselijker te maken en waardige arbeidsvoorwaarden voor alle mannen en vrouwen te bevorderen.

Sterke vriendschappen op het werk

In interpersoonlijke relaties zijn vriendelijkheid en edelmoedigheid zeer gewaardeerde kwaliteiten. In een individualistische en competitieve samenleving als de onze maken deze deugden naastenliefde zichtbaar. Christenen zouden moeten proberen om deze in hun eigen omgeving te versterken en over te dragen, zonder te vervallen in naïviteit of louter filantropie en met het risico dat vriendelijkheid soms als zwakte wordt gezien. Leren om vergeving te vragen, recht te zetten en vooral te vergeven. Eerlijk zijn tegenover zichzelf en anderen. Oprecht en loyaal zijn in de relaties met collega's. Klanten met vriendelijkheid en geduld behandelen. Er zouden hier nog veel meer deugden genoemd kunnen worden, maar het verlangen om ons te verbeteren en degenen beter lief te hebben die naast ons staan, maakt deel uit van het avontuur dat het werkende leven met zich meebrengt.

De omgeving van het eigen werk is de natuurlijke omgeving voor het creëren van vele sterke vriendschappen, zoals de Prelaat van het Opus Dei ons herinnert in zijn brief van 1 november 2019,^[14] evenals voor het zaaien van de vrede en vreugde die zo eigen is aan de christelijke geest. Zoals de heilige Jozefmaria, geciteerd door de Prelaat in zijn brief, schreef: "Het kan echt gezegd worden, mijn liefste kinderen, dat de grootste vrucht van het apostolische werk van het Opus Dei is wat haar leden persoonlijk verkrijgen door hun apostolaat van voorbeeld en loyale vriendschap met hun collega's op het werk: in een universiteit of fabriek, op kantoor, in de mijnen of op het land."^[15] Daar kunnen we onze zorgen delen, samenwerken met anderen en vele uren besteden aan het uitvoeren van een gemeenschappelijke taak. Deze inspanning versterkt de banden en stelt ons in staat om anderen goed te leren kennen en helpt voorkomen dat relaties instrumenten worden door ze te reduceren tot een pad voor zelfverheffing in een cultuur van onmiddellijk succes. "De geboorte van een vriendschap komt als een onverwacht geschenk,"^[16] schrijft de Prelaat. Het is een "geschenk van God dat ons troost en vreugde brengt,"^[17] een geschenk dat ons herinnert aan de vrijelijk geschonken liefde van de heilige Drie-eenheid voor ieder van ons. En het maakt de taken die we met anderen delen aangenamer, want "vriendschap is zelf een dialoog waarin we licht geven en ontvangen. In vriendschap worden plannen gesmeed terwijl we wederzijds nieuwe horizonten openen. In vriendschap verheugen we ons in wat goed is en steunen we elkaar in wat moeilijk is; we hebben een goede tijd met elkaar, want God wil dat we gelukkig zijn."^[18]

En met professionele bekwaamheid

Naast het versterken van menselijke deugden, is professionele vorming een belangrijk onderdeel van iemands eigen heiliging en helpt het ons de culturele en sociale uitdagingen in de huidige maatschappij aan te gaan. Professionele bekwaamheid is essentieel om ons werk te heiligen, omdat we het eerst goed moeten doen. Minstens zo goed als de anderen, en zo mogelijk nog beter, omdat werk ons verlangen inhoudt om de schepping te vervolmaken, de Schepper te aanbidden en mee te helpen verlossen,^[19] waarbij we de priesterlijke ziel die we in het Doopsel hebben verkregen beoefenen, Christus zijn die werkt.

In de beginjaren van het Opus Dei benadrukte de heilige Jozefmaria dat intellectuele en professionele vorming moeten leiden tot "het zoeken naar de hoogtepunten", niet naar de "vlakten",^[20] in het eigen werk en de eigen functie. Dat wil zeggen dat het ieder aanspoort om zijn of haar eigen persoonlijkheid en capaciteiten ten volle te ontwikkelen op het gebied waar ze het best kunnen bijdragen aan het verbeteren van de samenleving, door te helpen de omgeving om hen heen menselijker te maken.

De opleidingen en kwalificaties die nodig zijn om een baan met vakbekwaamheid uit te oefenen, worden verworven in de instellingen die hiervoor in het leven zijn geroepen: universiteiten, technische scholen, academies, onlinetraining platforms, overheidsinstellingen die bijscholingscursussen of arbeidsbemiddelingsdiensten aanbieden... De mogelijkheden zijn breed en gevarieerd en iedereen moet ernaar streven om ze te benutten. Deze inspanning impliceert een voortdurende en veeleisende beroepsopleiding om up-to-date te blijven, een "verplichting om de juiste beroepsopleiding te verwerven", gebruikmakend van "dezelfde kansen die andere burgers hebben."^[21]

De vorming gegeven door de Prelatuur

Uit al het bovenstaande kan worden afgeleid dat iedereen die er oprecht naar streeft heilig te zijn midden in de wereld, een vorming nodig heeft die elk aspect van het beroepswerk beïnvloedt en die iedereen helpt om te rijpen op de weg van identificatie met Christus. Dit is wat de Prelatuur biedt.

In de eerste plaats worden we aangemoedigd om ons beroep lief te hebben, als de plaats waar we God ontmoeten en op praktische wijze delen in zijn scheppend werk. We kunnen ons de hele dag door afvragen: hoe verander ik de wereld vandaag? Misschien houdt het antwoord in: niet agressief reageren op een gespannen situatie wanneer een deadline nadert, een collega bedanken voor zijn hulp, zwangerschapsverlof verlenen aan een moeder. Ons werk omvat zoveel momenten en beslissingen waarin we geroepen zijn om de wereld te veranderen, onze omgeving te verbeteren en er aan bij te dragen het bij God te brengen.

Bovendien helpt de vorming die we krijgen ons om ons werk op een consequente christelijke manier uit te voeren, dat wil zeggen in overeenstemming met de beroepsethiek die inherent is aan ons werk en met de "gretigheid" om samen met onze collega's te werken aan de opbouw van een meer echt menselijke samenleving. En het herinnert ons eraan dat we de morele vereisten van ons werk diepgaand moeten leren kennen en in praktijk moeten brengen met een gevoel van missie, door een voorbeeld te zijn in ons professionele werk. Deze inspanning is duidelijk belangrijk voor advocaten, gynaecologen, douanebeambten of aandelenbeleggers, maar het is net zo belangrijk voor degenen die voor ouderen zorgen, stagiaires zijn bij een lokaal radiostation of afhaalmaaltijden klaarmaken.

Daarnaast versterkt deze vorming ons verlangen om de beschikbare middelen te gebruiken om onze professionele training te verdiepen, te groeien in de kennis die nodig is voor onze baan of ons vak. Dit kan betekenen dat we beroepsverenigingen oprichten of er actief aan deelnemen, dat we tijd besteden om ons beroep beter te leren kennen, alleen of samen met anderen. Dit alles vergt tijd en energie, waarvan we nooit genoeg hebben, maar het is een verrijking die

nodig is. De heilige Jozefmaria zei: "Ik beschouw de vakkennis van een kapper als even belangrijk als die van een onderzoeker; en die van een student als even belangrijk als die van een huishoudelijke hulp. Ieder moet de cultuur hebben die vereist is voor zijn of haar eigen baan of beroep."^[22]

Vorming vergemakkelijkt het verwerven van specifieke waarden voor ieders beroep of baan: de waarde van leven en gezondheid, in beroepen die te maken hebben met geneeskunde; solidariteit, bij brandweerlieden en politieagenten; gelijkheid, voor degenen die in vakbonden werken... Er zijn waarden die, hoewel ze universeel en noodzakelijk zijn in alle beroepen, in sommige beroepen op een speciale manier naar voren komen en vergezeld moeten gaan van de vaardigheden die nodig zijn om ze voor te leven. Door dit te doen voor de glorie van God en het welzijn van de zielen, krijgt ons werk een bovennatuurlijke waarde die onze identificatie met Christus versterkt.

De geestelijke begeleiding door de Prelatuur helpt ons om met realiteitszin – met menselijke en bovennatuurlijke rijpheid – de kansen en eisen die het leven biedt, ook in de loop der jaren op onze professionele weg, tegemoet te treden met hoop, onderscheidingsvermogen en bovennatuurlijke vooruitzichten.

Tenslotte, om bij te dragen aan het welzijn van ons gezin en aan de apostolaatsprojecten van het Werk, willen we graag de financiële steun vergroten die we via ons eigen werk kunnen geven.

We hebben veel aspecten van vorming bekeken die ons helpen om ons werk echt het werk van een christen te maken. De heilige Jozefmaria vatte het belang van deze inspanning als volgt samen: "We gaan onze Heer, Jezus Christus, vragen om licht en Hem smeken ons te helpen – elk ogenblik– de goddelijke betekenis te ontdekken die de roeping tot ons beroep omvormt tot de spil waaraan de oproep tot heiligheid die tot ons gericht is, bevestigd is en ronddraait."^[23]

---

[1] Vgl. *Catechismus van de Katholieke Kerk*, nr. 2569.

[2] Vgl. *Catechismus van de Katholieke Kerk*, nr. 1350.

[3] Vgl. Eucharistisch Gebed, slotdoxologie.

[4] Vgl. de heilige Jozefmaria, *Gesprekken*, nr. 114.

[5] Vgl. *Catechismus van de Katholieke Kerk*, nr. 1407 en nr. 1414.

[6] Vgl. de heilige Jozefmaria. *Christus komt langs*, nr. 95.

[7] De heilige Jozefmaria. *Christus komt langs*, nr. 48.

[8] Franciscus, "Werk is de roeping van de mens", preek in Santa Marta, 1 mei 2020.

[9] Gn 2,15.

[10] Vgl. Gn 1,26.

[11] Jozefmaria. *Brief*, 6 mei 1945, nr. 15; in Ernst Burkhardt en Javier López, *Vida cotidiana y santidad en la enseñanza de San Josemaría*, III, Rialp, Madrid 2013, p. 574.

[12] Franciscus, Homilie, Mis voor de Opening van de Bisschoppensynode, 10 oktober 2021.

[13] *Ibid.*

[14] Fernando Ocariz, *Pastorale brief*, 1 november 2019, nr. 20.

[15] De heilige Jozefmaria, *Brief nr. 6*, no. 55.

[16] Fernando Ocariz, *Pastorale brief*, 1 november 2019, nr. 20.

[17] *Ibid.*, nr. 23.

[18] Fernando Ocariz, *Pastorale Brief*, 9 januari 2018, nr. 18.

[19] Vgl. Fernando Ocariz, *Pastorale brief*, 14 februari 2017, nr. 17.

[20] Vgl. Ana Sastre, *Tiempo de Caminar*, Rialp, Madrid, 1989, voetnoot 18, blz. 232. De auteur haalt een Nieuwsbrief aan die de heilige Jozefmaria in juli 1939 stuurde met adviezen over het kiezen van een universitaire studie: "Begin niet aan je universitaire studie alsof alles op een vlakte ligt. Zoek de hoogtepunten. Heb persoonlijkheid. Trek je eigen spoor. En moge de groeven van iedereen het veld van de Vader der gezinnen vruchtbaar maken."

[21] Vgl. Prelatuur van het Heilig Kruis en het Opus Dei, *Ratio Institutionis*, Rome, 2007, nr. 14.

[22] De heilige Jozefmaria, Aantekeningen uit een korte kring, 19 april 1964; in *Meditaties*, vol. I, p. 658.

[23] De heilige Jozefmaria, *Vrienden van God*, nr. 62.

[Terug naar inhoud](#)

Professionele vorming (III): Burgers die met anderen samenwerken

Het verlangen naar zinvol werk omvat normaal gesproken het verlangen om iets waardevols toe te voegen en bij te dragen aan de verbetering van de samenleving. Zoals het oude verhaal gaat, kan iemand bij het produceren van bakstenen dit werk zien als het maken van bakstenen, het bouwen van een muur of het oprichten van een kathedraal. Het is ons verlangen om met ons beroep kathedralen te bouwen: iets van menselijke waarde en een teken van Gods aanwezigheid in de wereld.

Paus Franciscus moedigt ons aan: "Men moet er altijd aan denken dat de mens tegelijkertijd 'in staat is zelf de verantwoordelijke bewerkster van zijn materiële verbetering, zijn morele vooruitgang en de volledige vervulling van zijn geestelijke bestemming te zijn'. Arbeid zou het domein moeten zijn voor deze veelvormige persoonlijke ontwikkeling, waar veel dimensies van het leven mee gaan spelen; creativiteit, planning van de toekomst, ontwikkeling van vermogens, beoefening van waarden, communicatie met anderen, een houding van verering."^[1]

De situatie in veel landen heeft dit beeld echter vertroebeld. In sommige landen zijn de werkomstandigheden onmenselijk; in andere landen is het merendeel van de banen nauwelijks toereikend om te overleven; en in het Westen hebben snelle veranderingen en opeenvolgende crises geleid tot een onzekere situatie die tot een zekere neerslachtigheid heeft geleid. Het dominante verhaal of de persoonlijke ervaring kan werk reduceren tot een activiteit die we nodig hebben om te overleven, maar die ons vaak ongelukkig en gefrustreerd maakt. Dit treft vooral jonge mensen die goed gekwalificeerd en getalenteerd zijn, maar die alleen werk kunnen vinden waarmee ze zichzelf nauwelijks kunnen onderhouden en het moeilijk vinden om de toekomst hoopvol tegemoet te zien. Ze kunnen zelfs overwegen om naar een ander land te verhuizen op zoek naar betere mogelijkheden. En velen gaan uiteindelijk op zoek naar bevredigend werk buiten hun vakgebied.

In een dergelijke context, waarin velen zich in deze situaties bevinden, belicht de boodschap van de heilige Jozefmaria over het heiligen van werk deze crisis met *de hoop van het evangelie*. Zoals Paus Franciscus zei: "Wie een crisis niet bekijkt in het licht van het evangelie, doet gewoon een autopsie op een kadaver. Zij zien de crisis, maar niet de hoop en het licht die het evangelie brengt. We hebben last van crises, niet alleen omdat we vergeten zijn hoe we ze moeten zien zoals het evangelie ons zegt, maar omdat we vergeten zijn dat het evangelie de eerste is die ons in een crisis brengt. Als we de moed en nederigheid kunnen hervinden om

toe te geven dat crisistijd een tijd van de Geest is, zullen we ons niet langer overweldigd voelen als we geconfronteerd worden met duisternis, zwakheid, kwetsbaarheid, tegenstrijdigheid en verlies. In plaats daarvan zullen we erop blijven vertrouwen dat de dingen op het punt staan een nieuwe vorm aan te nemen, wat uitsluitend voortkomt uit de ervaring van een genade die verborgen ligt in de duisternis."^[2]

Het licht dat het geloof werpt op onze arbeid benadrukt de oorspronkelijke waarheid dat de mens in de Tuin van Eden werd geplaatst *ut operaretur*,^[3] om samen met God te werken aan het bouwen van de wereld, bij het creëren van de menselijke samenleving en cultuur. Kortom, werk is iets positiefs en iets goeds, een kans op persoonlijke en sociale vervulling, het scharnier van onze heiligheid en "een band van vereniging met onze medemensen en een middel om bij te dragen aan de vooruitgang van de hele mensheid, als een bron van middelen voor het onderhoud van het eigen gezin, als een mogelijkheid voor persoonlijke groei."^[4]

Hier zullen we ons richten op de sociale repercussie van werk, dat zich uitbreidt in concentrische cirkels vanuit iemands directe omgeving om de effectieve transformatie van de wereld te helpen realiseren.

Liefde voor de wereld

Liefde voor de wereld en het verlangen om haar te verbeteren en tot God te brengen is een centraal aspect van de roeping tot het Werk en vormt de kern van haar boodschap. Deze geest brengt ons ertoe een goddelijke roeping te vinden in alle omstandigheden van het gewone leven, zoals de heilige Jozefmaria benadrukt: "Alleen als we God liefhebben kunnen we zijn wil liefhebben en ernaar verlangen aan de oproep te beantwoorden die Hij in het dagelijks leven tot ons richt: in ons beroep, werk, gezin, in de sociale contacten, bij ons lijden en dat van anderen, in de vriendschap en in onze inzet om te doen wat goed en rechtvaardig is."^[5]

We zouden met een blik op de tragedies, onrechtvaardigheden en het lijden in de wereld van vandaag, en de oppervlakkigheid waarmee zoveel mensen leven, kunnen denken dat onze huidige wereld niet "beminnelijk" is, tenminste zolang ze niet verbetert. En het gevoel niet in staat te zijn veel bij te dragen aan die verandering kan ertoe leiden dat we ons opsluiten in onze eigen kleine wereld en bijbehorende relaties, problemen, interesses en projecten. Daar hebben we tenminste het gevoel dat we iets positiefs kunnen doen.

Toch haalt het besef dat God onze Vader is ons uit onze comfortzone als we denken aan de belofte van Psalm 2: *Ik geef u de volken als erfdeel*.^[6] Een zoon ontvangt dit erfdeel met het verlangen om het vrucht te laten dragen, vergezeld van een hoopvol optimisme vanwege het schouwen van zijn Vaders vertrouwen *en* met een levendig verantwoordelijkheidsgevoel voor deze wereld die God in onze handen legt. Niets staat 'buiten' het hart van een kind van God, want het is de wereld zelf – alles en iedereen – waar deze erfdeel uit bestaat.

De liefde voor de wereld als geschenk dat God de Vader ons toevertrouwt, doet ons beseffen dat "we een grondige kennis nodig hebben van de tijd waarin we leven, van haar dynamiek en mogelijkheden, en ook van de beperkingen en onrechtvaardigheden, soms ernstige, die haar treffen."^[7] Het gaat niet om een

louter intellectueel begrip, maar om een ontmoeting met specifieke mensen, met hun dromen en hoop, hun gevoeligheden, behoeften en kritiek. Zo wordt kennis omgezet in empathie, in luisteren, in moeite doen om verantwoordelijkheid te nemen voor anderen en zich in te zetten om hun welzijn te zoeken, in liefde dat zich laat kennen door daden. Zoals Benedictus XVI zei in zijn encycliek *Caritas in veritate*: "Van iemand houden betekent zijn welzijn voor ogen hebben en zich daar effectief voor inzetten. Naast het individuele welzijn is er het welzijn dat verbonden is met de mensen in de samenleving: het algemeen welzijn. Dat is het welzijn van "wij allemaal", opgebouwd uit individuen, gezinnen en kleinere groepen, die zich verenigen tot een sociale gemeenschap. Het is geen welzijn dat voor zichzelf wordt gezocht, maar voor de mensen die behoren tot de sociale gemeenschap en alleen daarin werkelijk en effectief hun welzijn kunnen vinden. Het *algemeen welzijn* wensen en zich daarvoor inzetten is *een vereiste van gerechtigheid en liefde*."^[8]

Het is uit liefde – voor God, andere mannen en vrouwen en de wereld – dat de verheffende en transformerende kracht van de arbeid voortkomt, die ons in staat stelt om samen met anderen bij te dragen aan de opbouw van het "welzijn van ons allen" door de specifieke bijdrage van ons eigen beroep. De gelijkenis van de barmhartige Samaritaan staat model voor compassie met onze medeburgers. Paus Franciscus zei: "De parabel van Jezus roept ons op om onze roeping als burgers van ons land en van de hele wereld opnieuw te ontdekken: bouwen aan een nieuwe sociale band."^[9] Maar, zoals hij verder opmerkt: "Zelfs de barmhartige Samaritaan had een herberg nodig voor de ondersteuning die hij niet persoonlijk kon bieden."^[10] Het is de arbeid, van onszelf en van anderen, die ons in staat stelt bij te dragen aan de oplossing van menselijke noden.

Een manier van in de wereld staan

Een lekenmentaliteit is gebaseerd op het feit dat werk, sociale en politieke relaties, vrije tijd, enz. een ontmoetingsplaats met God zijn en een taak die toebehoort aan elke christen. Bovendien is arbeid de specifieke manier die ieder mens heeft om "zorg te dragen voor de erfenis" en mee te werken aan de opbouw van de maatschappij. Ons leven zou er heel anders uitzien zonder boeren, leraren, vrachtwagenchauffeurs en ingenieurs. Zoals de heilige Jozefmaria zei: "Arbeid is het voertuig waardoor de mens zich integreert in de samenleving, het middel waardoor hij deel gaat uitmaken van het geheel van menselijke relaties, het instrument waardoor hij een plaats, een omgeving krijgt in het menselijk samenleven. Arbeid en het bestaan in de wereld zijn twee zijden van dezelfde medaille; het zijn twee realiteiten die elkaar opeisen, zodat het onmogelijk is om het ene los van het andere te begrijpen."^[11]

Die persoonlijke plek waar God op ieder van ons wacht, is een bevoorrechte omgeving om onze vrijheid in te zetten als het vermogen om met en voor anderen goede dingen tot stand te brengen, die ook goed voor onszelf zijn. "Laten we terugkeren naar het bevorderen van het goede, voor onszelf en voor de hele menselijke familie. Op die manier zullen we samen op weg gaan naar een echte en integrale ontwikkeling."^[12] In de kapsalon, het kantoor, de klas, de boomgaard of de fabriek, is het in het "hier en nu" van onze arbeid waar de beslissende vraag rijst: Heer, wat is het goede dat U van mij verwacht? En juist deze inspanning om christelijke volmaaktheid na te streven in je beroep, om "het goede voorbeeld te

geven, ieder op zijn eigen plaats, is reeds het zoeken naar het welzijn van de hele mensheid."^[13]

Tegelijkertijd is het gemakkelijk te beseffen dat het tot stand brengen van het goede een taak is die het vermogen van *een* persoon te boven gaat. Het is eerder een gemeenschappelijke taak, een "gedeelde strijd", zoals de pandemie ons heeft doen beseffen. Paus Franciscus zei: "Niemand kan het leven aan in zijn eentje. We hebben nood aan een gemeenschap die ons ondersteunt en helpt, waarin we elkaar kunnen helpen om vooruit te blijven kijken. Hoe belangrijk is het om samen te dromen! In ons eentje riskeren we luchtspiegelingen te zien, dingen die er niet zijn. Dromen daarentegen, die bouwen wij samen. Laten wij dus dromen, als één enkele menselijke familie, als medereizigers uit hetzelfde vlees en bloed, als kinderen van dezelfde aarde die ons gemeenschappelijke huis is, ieder van ons met de rijkdom van zijn of haar geloof en overtuiging, ieder van ons met zijn of haar eigen stem, allemaal broeders en zusters!"^[14] En de ervaring bevestigt dat samen goed doen de barrière van ideologische verschillen, verschillende levensstijlen of het gebrek aan geloof doorbreekt.

Er zullen altijd instellingen in de Kerk zijn die zich richten op sociale bijstand, en wij allen als christenen zijn geroepen om de barmhartige Samaritaan te zijn die stopt wanneer we onze gewonde broeder tegenkomen. Maar als leken hebben we de onvervreembare opdracht om aanwezig te zijn op de plaatsen waar de samenleving is gevormd, vooral die plaatsen die met ons beroep te maken hebben. Een architect kan bijvoorbeeld demonstreren tegen vervuiling, stemmen voor een gezinsvriendelijke partij en als vrijwilliger de daklozen in zijn stad helpen. Maar als hij of zij werkt op het gebied van stedenbouw, is hij of zij onvervangbaar in het creëren, samen met collega's, van groenere, intergenerationele, veiligere omgevingen, met basisdiensten, gemeenschappelijke ruimten, enz. op een manier die een directe invloed heeft op de luchtkwaliteit, familierelaties en toegang tot huisvesting.

Met naastenliefde en rechtvaardigheid

De grootste potentie om de samenleving te veranderen zit in deze christelijke manier van leven en zijn in de wereld, in het samenwerken en werken voor anderen. "Het geloof in de gestorven en verrezen Christus dat op ieder moment van ons leven aanwezig is, geeft licht aan ons geweten en spoort ons aan om bij de vraagstukken en problemen van de mensheid betrokken te zijn. De christen is in deze geschiedenis – die begon met de schepping van de wereld en zal eindigen met de voleinding van de tijd – niet iemand zonder vaderland, maar een burger van de aardse stad, met een ziel vol verlangen naar God."^[15]

Als we ons concentreren op de arbeid, kunnen we ons afvragen welke kenmerken van de christelijke levenswijze het meest effectief zijn voor deze transformatie. Het antwoord zou een breed scala aan kwaliteiten zijn, maar twee deugden springen eruit vanwege hun speciale waarde: naastenliefde en rechtvaardigheid, gezien in hun sociale dimensie. Beide leiden tot een reeks houdingen die mensen vandaag erkennen als essentiële waarden voor het uitvoeren van een gemeenschappelijke onderneming, en die de sociale leer van de Kerk aanmoedigt. Deze leer biedt richtlijnen die met het licht van de waarheid van het evangelie de mogelijke manieren van handelen verlichten in de meest uiteenlopende sociale, culturele enz. situaties.

Vriendschap, solidariteit en sociale participatie leiden bijvoorbeeld tot "het opbouwen van relaties die verder gaan dan louter arbeid en die heilzame relaties versterken."^[16] De heilige Jozefmaria benadrukte in een brief uit 1939 over de zending van de christen in het sociale leven het volgende: "Een christen kan niet individualistisch zijn. Hij of zij kan anderen niet negeren, egoïstisch leven, de wereld de rug toekeren. Een christen is wezenlijk sociaal: een verantwoordelijk lid van het Mystieke Lichaam van Christus."^[17]

Het bevorderen van de integrale menselijke ontwikkeling – van alle mannen en vrouwen en van de hele persoon – veronderstelt de verantwoordelijke vrijheid van de persoon en van de volkeren, aangezien geen enkele structuur de ontwikkeling kan garanderen van buiten en boven de menselijke verantwoordelijkheid.^[18] Samenwerking komt voort uit de overtuiging dat het niet mogelijk is om de oplossing voor problemen te vinden vanuit één enkel perspectief, dat leidt tot proactieve openheid, tot teamwerk (ook met hen die niet denken zoals wij), en tot een oprechte dialoog.

Rechtvaardigheid is de ander geven wat hem toekomt, wat overeenkomt met zijn wezen en handelen. Het is de eerste weg van naastenliefde en onlosmakelijk daarmee verbonden.^[19] Tegelijkertijd vraagt het om een hoger perspectief, omdat de samenleving niet alleen vooruitgeholpen kan worden door eerlijke relaties van rechten en plichten, maar in de eerste plaats door belangeloze relaties van barmhartigheid en gemeenschap.^[20]

De sociale waarden van transparantie, eerlijkheid en verantwoordelijkheid,^[21] hoewel ze op korte termijn nadelen met zich mee kunnen brengen (de nadelen die gepaard gaan met het nemen van het risico om anderen te vertrouwen), vormen een solide basis voor het creëren van een omgeving en een manier van arbeid die vraagt om gedeelde wederzijdse plichten, waardoor mensen veel effectiever worden gemobiliseerd dan door het louter claimen van rechten.^[22]

De mogelijkheden zijn eindeloos, afhankelijk van de omstandigheden van elke persoon. Deelname aan beroepsverenigingen, mentorschap van jongeren, collaboratieve "open source" projecten of alfabetiseringsprogramma's voor volwassenen, bijvoorbeeld, kunnen initiatieven zijn die met de hulp van collega's gepromoot worden. Prioriteit geven aan het onderzoeken van verwaarloosde ziekten, *pro bono* diensten verlenen voor relevante doelen, zich inzetten voor een schoner industrieel proces, het afwijzen van steekpenningen, het verbeteren van de arbeidsomstandigheden... Dit zijn allemaal initiatieven die kunnen worden gepromoot binnen het bedrijf of de instelling waar men werkt.

De werkomgeving transformeren

Liefde voor de wereld, samen met het besef van de eigen vrijheid en verantwoordelijkheid, leiden tot inzet in en vanuit de eigen arbeidsplaats bij het streven naar verbetering van de samenleving. Arbeid is niet simpelweg een plaats voor individuele "zelfverwerkelijking", maar een platform van waaruit menselijke en christelijke zorg voor anderen en voor de sociale omstandigheden die echte menselijke ontwikkeling mogelijk maken, in de volle breedte kan worden getoond.^[23]

Arbeid zien als een middel om bij te dragen aan de vooruitgang van de mensheid vereist in de eerste plaats dat we de werkomgeving zelf menselijker helpen

maken. Wanneer we bijvoorbeeld geconfronteerd worden met conflictsituaties die zich op het werk kunnen voordoen, zoals in elke menselijke relatie, is het van cruciaal belang dat we ons er niet door laten domineren of dat we terechtkomen in wat paus Franciscus de "logica van het conflict" noemt ^[24], die altijd op zoek gaat naar "schuldigen" om te stigmatiseren en probeert "de rechtvaardigen te rechtvaardigen."^[25]

Een menselijkere werkomgeving vereist ook een voortdurende en vastberaden inspanning om lief te hebben, proberen echt belangstelling te hebben voor elke persoon, voor hun echte behoeften, omdat we allemaal arm zijn en gebrek hebben, "niet alleen in materiële termen, maar ook in spirituele, emotionele en morele termen."^[26] De persoonlijke ervaring van Gods liefde, van familie, van vrienden, maakt dit gemakkelijker voor ons.

Al het bovenstaande kan op talloze concrete manieren worden gerealiseerd: speciale hulp bieden aan een vrouwelijke collega die een kind verwacht of aan iemand die voor een oudere of afhankelijke persoon zorgt; iemand een plezier doen zonder er iets voor terug te verlangen; iemands verjaardag vieren; kleine meningsverschillen negeren; loyaal zijn en geen kritiek leveren.

De werkomgeving menselijker maken betekent ook problemen identificeren, ze persoonlijk aanpakken, proberen "het kwade te verdrinken in een overvloed aan goed", de tekortkomingen van anderen verdoezelen, initiatieven versterken die de energie opwekken of ombuigen die nodig is om een situatie te verbeteren.^[27] Op die manier helpen we de individualistische en utilitaire kijk op arbeid, waar werk door kan worden aangetast, te overwinnen en ontdekken we, met een door naastenliefde gezuiverde blik, "unieke overeenkomsten en concrete mogelijkheden tot oplossing".^[28]

De inspanning die nodig is om deze visie werkelijkheid te laten worden kan ontmoedigend lijken, maar onze hoop wordt gesterkt door de slotwoorden van de encycliek *Caritas in veritate*: "De ontwikkeling heeft behoefte aan Christenen die de armen opheffen naar God in het gebaar van gebed, Christenen die gedragen worden door het bewustzijn dat de van waarheid vervulde liefde, *caritas in veritate*, waarvan de echte ontwikkeling uitgaat, niet ons werk is maar ons geschonken wordt. Daarom moeten wij ook in de moeilijkste en meeste complexe gevallen niet slechts bewust reageren, maar ons voor alles beroepen op Zijn liefde. De ontwikkeling omvat zorg voor het geestelijk leven, ernstige aandacht voor ervaringen van Godsvertrouwen, van geestelijke broederlijkheid in Christus, van het zich toevertrouwen aan de goddelijke Voorzienigheid en barmhartigheid, van liefde en vergeving, van zelfverloochening, van de aanvaarding van de naaste, van gerechtigheid en vrede. Dat alles is essentieel om het "hart van steen" in een "hart van vlees" te veranderen (Ez. 36, 26), om zo het leven op aarde "goddelijk" en daarmee menswaardiger te maken."^[29]

---

[1] Franciscus, *Laudato si'*, nr. 127. Intern citaat komt uit de encycliek *Populorum Progressio* van Paulus VI, nr. 274.

[2] Franciscus, *Kerstgroet van de Heilige Vader aan de Romeinse Curie*, 21 december 2020, nr. 6.

[3] Gn 2,15.

[4] De heilige Jozefmaria, *Brief* nr. 14, 15 oktober 1948, nr. 4.

[5] De heilige Jozefmaria, *Christus komt langs*, nr. 17.

[6] Vgl. Ps 2,8: *Vraag het Mij slechts en Ik geef volkeren u tot een erfdeel, u tot een eigen bezit, de aarde tot aan haar randen.*

[7] Fernando Ocariz, Bericht, 7 juli 2017.

[8] Benedictus XVI, *Caritas in veritate*, nr. 7.

[9] Franciscus, *Fratelli tutti*, nr. 66.

[10] *Ibid.*, nr. 165.

[11] De heilige Jozefmaria, *Brief* nr. 11, 6 mei 1945, nr. 13.

[12] Franciscus, *Fratelli tutti*, nr. 113.

[13] De heilige Jozefmaria, *Brief* nr. 3, 9 januari 1932, nr. 4

[14] Franciscus, *Fratelli tutti*, nr. 8.

[15] De heilige Jozefmaria, *Christus komt langs*, nr. 99.

[16] Franciscus, *Kerstgroet van de Heilige Vader aan de Romeinse Curie*, 23 december 2021.

[17] De heilige Jozefmaria, *Brief* nr. 5, 2 oktober 1939, nr. 37.

[18] Cf. Benedictus XVI, *Caritas in veritate*, nr. 17.

[19] Cf. Benedictus XVI, *Caritas in veritate*, nr. 6.

[20] *Ibid.*

[21] Cf. Benedictus XVI, *Caritas in veritate*, nr. 36.

[22] *Ibid.*, no. 43.

[23] Vgl. de heilige Jozefmaria, *Gesprekken*, nr. 10: "Wij zien in de arbeid, die edele en scheppende inspanning van de mens, niet alleen een van de hoogste menselijke waarden, een onvervangbaar middel voor de vooruitgang van de maatschappij en voor een rechtvaardiger ordening van de intermenselijke verhoudingen. Ook is ze voor ons een teken van Gods liefde tot zijn schepselen en tevens een teken van onze liefde tot God en de naaste. Zo is de arbeid een middel tot persoonlijke volmaaktheid, een weg naar heiligheid."

[24] Franciscus, *Kerstgroet van de Heilige Vader aan de Romeinse Curie*, 23 december 2021.

[25] Vgl. Franciscus, Apost. Exhort. *Evangelii gaudium*, nr. 226.

[26] Franciscus, *Kerstgroet van de Heilige Vader aan de Romeinse Curie*, 23 december 2021.

[27] Vgl. Ana Marta González, "World and the Human Condition in Saint Josemaría Escrivá. Christian keys for a philosophy of the social sciences," in *Romana* nr. 65, juli-december 2017.

[28] Benedictus XVI, *Caritas in veritate*, nr. 32.

[29] *Ibid.*, no. 79.

[Terug naar inhoud](#)

Professionele vorming (IV): Dienend leiderschap

In het onderricht van de heilige Jozefmaria wordt wat we vandaag leiderschap noemen steeds begrepen en beleefd als dienstbaarheid, met het verlangen bij te dragen aan de opbouw van een gemeenschappelijk project ten voordele van iedereen. Een leider is niet enkel iemand die een bepaalde rol in een team vervult. Hij wil de wereld verbeteren en beseft al snel dat hij het best begint bij wat hem het dichtst nabij is: zijn eigen omgeving. Maar hoe doet hij dat? De heilige Jozefmaria vatte het samen in een eenvoudige en krachtige uitspraak: “Wil je ergens toe dienen: dien!”[1] Tegelijk moedigde hij aan “om alle mogelijke prestige in je beroep te krijgen, ten dienste van God en van de zielen.”[2]

Het verlangen om leiderschap te beleven als dienstbaarheid brengt twee grote uitdagingen met zich mee, waarbij vorming een essentiële hulp is. Enerzijds gaat het om het ontwikkelen van een meer relationele visie op het eigen werk: zowel samenwerken met anderen – te beginnen met God – als werken vanuit en voor anderen. Anderzijds vraagt het een bewuste inzet om deugden te cultiveren: zichzelf willen verbeteren, niet uit streven naar persoonlijke volmaaktheid, maar om zich beter te kunnen geven.

Relationele wezens, relationeel werk

Een relationele visie op het eigen beroep houdt in dat men verder kijkt en ontdekt dat het werk dat we elke dag verrichten verder reikt dan het produceren van goederen of diensten, verder dan prestaties en efficiëntie, en zelfs verder dan louter zelfverwezenlijking. Uiteindelijk gaat het om het tot stand brengen van relationele goederen: goederen die altijd samen met anderen worden geproduceerd en waarvan ook samen met anderen wordt genoten, zelfs in beroepen die niet rechtstreeks op de persoon gericht lijken. Het is duidelijk dat het werk relationeel of interactief is wanneer men op de markt verkoopt, leerlingen in het beroepsonderwijs opleidt, appartementen bezichtigt met klanten of een verdachte verdedigt voor de rechter. Maar ook arbeid in een logistiek centrum, aan een assemblagelijng of in een biochemisch laboratorium heeft een relationele dimensie, al is die minder zichtbaar. Zelfs het werk van iemand die vanuit huis telewerkt of studeert voor een examen, zonder ogenschijnlijk met iemand te communiceren.

Christus werd herkend aan zijn werk (“Is Hij niet de zoon van de timmerman? Heet zijn moeder niet Maria?”[3]) en aan dat van zijn vader (“Is dat dan niet de zoon van Jozef?”[4]). In het boek Exodus vinden we een voorafbeelding van Sint-Jozef in de ambachtlieden die, vanwege de kwaliteit van hun werk en hun

omgang met anderen, werden uitgekozen om het heiligdom te bouwen[5]. Mozes prijst hen omdat God hen bij hun naam heeft geroepen en hen met zijn Geest heeft vervuld, waardoor zij begiftigd werden met “vaardigheid, kennis en veelzijdige bekwaamheid”[6], evenals met “de gave om het aan anderen te kunnen leren”[7]. Jezus gaf een nieuwe dimensie aan de relationele betekenis van zijn werk in de werkplaats. Wanneer hij een tafel bouwde, maakte hij niet alleen maar een voorwerp. Op een of andere manier waren alle mensen die die tafel door de jaren heen zouden gebruiken reeds aanwezig in die tafel: wat hij van Jozef had geleerd, de vreugde van het gezinsleven met de Maagd Maria, de noden en zorgen van de burens, de herinnering aan de Schepping, de aanraking van het hout die hij later ook in het kruis zou vinden, het verlangen om de Vader te verheerlijken, de verlossing van de mensheid.

Deze relationele dimensie van werk vindt haar grond in wat het betekent mens te zijn. De openheid om de ander te leren kennen en lief te hebben behoort tot ons wezen, geschapen naar het beeld en de gelijkenis van God, een Drie-eenheid. “Vaak stel ik mij de vraag: met welke ingesteldheid verrichten wij ons dagelijks werk? Hoe gaan we om met vermoeidheid? Zien we slechts het verband van onze activiteit met onze toekomst of zien we ook het verband met de toekomst van de anderen? Inderdaad, werk is een wijze om onze persoonlijkheid te vertolken en die is van nature relationeel.”[8], legt Paus Franciscus uit. “Werk is ook een wijze om onze creativiteit te ontplooien. Ieder werkt op zijn of haar manier, met een eigen stijl. Hetzelfde werk, maar met een andere stijl.”[9]

Vanuit deze relationele aard bestaat beroepsvorming niet alleen uit het verwerven van kennis en vaardigheden voor mijn werk, maar ook uit het leren van mensen. We leren van de ervaren collega en van de jongere medewerker, van de mentor die goed advies geeft, uit gesprekken met teamleden die samen een project tot een goed einde brengen, van de leraar bij wie we jaren later nog terecht kunnen, en zelfs van een ontevreden klant. Christus zelf was een leerling. “Jezus moet wel op Jozef geleden hebben in zijn manier van werken, in zijn karakter en in zijn manier van spreken.”[10]

Een instrument in mijn handen

Een van de vruchten van beroepsvorming is vaak de waardering die iemand geniet in het domein waarin hij of zij deskundig is. Echt professioneel prestige – dat een middel is en geen doel op zich – vloeit voort uit de inspanningen die we leveren om competent te worden in de uitoefening van ons beroep. Een zorgverlener zal voortdurend zoeken naar betere behandelingen voor zijn patiënten, een leraar zijn didactische aanpak verfijnen om zijn leerlingen beter te begeleiden, een handelaar nieuwe producten ontdekken die aansluiten bij de behoeften van zijn klanten en een medewerker in de communicatiesector streven naar informatie die zo kwaliteitsvol en waarheidsgetrouw mogelijk is. Ieder gebruikt de middelen die hem of haar ter beschikking staan – cursussen, lectuur, workshops, onderzoek – maar de vorming die het Werk aanbiedt, helpt ons om dit verlangen naar bijscholing te verdiepen, er prioriteit aan te geven en erin te volharden, met het verlangen God meer te verheerlijken in ons werk en effectiever te zijn in onze dienstbaarheid.

Vanuit dit perspectief verschilt professioneel prestige wezenlijk van het najagen van succes, dat vaak wordt opgevat als het behalen van resultaten die door

anderen als uitzonderlijk of uitmuntend worden beschouwd. Het lijkt dan alsof deze resultaten enkel het gevolg zijn van buitengewone talenten waarover gewone mensen niet beschikken. De prediking van de heilige Jozefmaria wilde echter mensen bemoedigen, niet ontmoedigen, noch mensen met buitengewone kwaliteiten kleineren – “Hem die geleerd kan zijn, vergeven wij niet, dat hij het niet is”[11] – maar tegelijk stond hij ver af van een discours over uitmuntendheid dat slechts een kleine elite aanspreekt of losstaat van de werkelijkheid. Zelfs iemand die verantwoordelijk is in zijn werk en beschikt over jarenlange ervaring kan geconfronteerd worden met mislukkingen, fouten die moeten worden rechtgezet en momenten waarop hij opnieuw moet beginnen. Dat zijn kansen om te leren en met hoop die omstandigheden te boven te komen, zonder verlamd te worden door de angst om opnieuw te falen.

Voor de heilige Jozefmaria ligt het geheim van professioneel prestige niet in roem, maar in liefdevolle dienstbaarheid: “De pelgrimstocht van de christen moet een voortdurend dienen zijn, op allerlei manieren, in overeenstemming met onze persoonlijke omstandigheden, maar altijd uit liefde voor God en de naaste. Christen zijn betekent dat we ons niet laten leiden door kleingeestige bedoelingen die door prestige of eerzucht worden ingegeven en ook niet door bedoelingen die edeler kunnen lijken, zoals liefdadigheid of medeleven met de noden van anderen: christen zijn is tot het uiterste gaan in de radicale liefde die Jezus heeft laten zien door voor ons te sterven.”[12]

Kortom, de zin van beroeps prestige ligt in de mogelijkheid het te gebruiken om God en de mensen te dienen. De heilige Jozefmaria drukte het zo uit: “Als motto voor je werk wil ik je het volgende meegeven: *Wil je ergens toe dienen: dien!* Maar dan moet je in de eerste plaats weten hoe je je werk tot een goed einde brengt. Ik geloof niet in de oprechte bedoeling van iemand die geen moeite doet om de nodige deskundigheid in zijn beroep te ontwikkelen. Goede wil alleen is niet genoeg, je moet ook weten hoe je het moet aanpakken, en of we dat echt willen zal blijken uit onze inzet om de dingen met de grootst mogelijke perfectie *af te ronden.*”[13]

Iedere mens is dus geroepen om een leider te zijn in zijn eigen omgeving – in werk, gezin en maatschappij – en deze werkelijkheid te willen verbeteren. Wij allemaal, mannen en vrouwen, kunnen, door professionele vorming en persoonlijke groei, daadwerkelijk bijdragen aan die verandering. Het is inspirerend te zien hoe de pandemie vele verborgen leiders aan het licht heeft gebracht en tegelijk een oproep tot verantwoordelijkheid voor iedereen is geworden: het is mijn eigen werkelijkheid die ik kan verbeteren. Als ik dat niet doe, zal niemand het voor mij doen.

Dienen door middel van beroeps prestige

“Dienen” kan ook worden begrepen in de zin van “bekwaam zijn” of “geschikt zijn voor een bepaalde taak”. Om te dienen – om de naastenliefde concreet te maken in daden, naar het voorbeeld van Christus, die “niet gekomen is om gediend te worden, maar om te dienen”[14] – is bekwaamheid nodig. Die bekwaamheid groeit niet alleen door studie en praktijk, maar ook door de ontwikkeling van menselijke deugden. Een persoon die hard werkt, vastberaden en moedig is, ordelijk, beleefd, vriendelijk en betrokken, kan zowel effectief bijdragen aan een gemeenschappelijk project als beantwoorden aan de eisen van

de naastenliefde in zijn dagelijkse taken. De uitdrukking “Wil je ergens toe dienen: dien” is daarom een oproep om de kwaliteiten te verwerven die nodig zijn om werkelijk nuttig te zijn en zo de deugden te cultiveren die het mogelijk maken anderen goed te dienen. Wanneer de heilige Jozefmaria hierover sprak, verwees hij zowel naar intellectuele arbeid en beroepen met zichtbare maatschappelijke invloed – in cultuur of politiek – als naar het werk in een garage, in de keuken van een restaurant of op een boerderij.

Beroeps prestige kan het gemakkelijker maken om een referentiepunt te worden in het eigen vakgebied. Het opent de mogelijkheid om advies te geven en begeleiding te bieden die verder reikt dan louter technische kennis. Zo kunnen we blijven zorgen voor het welzijn en de loopbaan van oud-studenten, jonge artsen in hun stage begeleiden, vrienden die hun baan verloren hebben helpen nieuwe kansen te ontdekken, een collega adviseren over nieuwe apparatuur of rust en perspectief brengen in gespannen gesprekken.

Het kan ook een nuttig instrument zijn om actief deel te nemen aan vakbonden, beroepsverenigingen of andere organisaties die zich inzetten voor de verbetering van het beroep en voor rechtvaardigere arbeidsomstandigheden. Denk aan het ondersteunen van initiatieven zoals het verzamelen van handtekeningen, het gesprek aangaan met leidinggevendenden, of uiteindelijk betrokken zijn bij het organiseren van een staking, enz. Wanneer Paus Franciscus spreekt over Jezus en Jozef als “houtbewerkers”, wijst hij op alle duistere kanten van arbeid die wij kunnen – en moeten – helpen verlichten met een competente en integere beroepspraktijk: uitputtend werk “in mijnen en bepaalde werkplaatsen”, “hen die uitgebuit worden met zwartwerk”, “de slachtoffers van arbeidsongevallen”, “kinderen die verplicht worden tot kinderarbeid”, enzovoort.[15]

Soms schenkt beroeps prestige een invloed die deuren opent voor meer delicate kwesties. Tijdens een congres of zakenreis kan bijvoorbeeld het afzien van een drankje na het diner, uit aandacht voor het gezin thuis, de sfeer onder collega’s veranderen. Het delen van eigen ervaringen kan iemand helpen zijn werkschema zo te organiseren dat hij op zondag naar de mis kan gaan. Zelfs wanneer de werkplek een woestijn lijkt — “het droge milieu waar men het geloof moet bewaren en moet trachten het uit te stralen”[16], aldus Paus Franciscus — “daar zijn wij geroepen menselijke kruiken te zijn om anderen te drinken te geven.”[17]

Vorming die jezelf en je omgeving verandert

Het zijn mensen die de wereld veranderen. Persoonlijke vorming betekent daarom altijd een stap vooruit – zowel in sociale verantwoordelijkheid als in professionele bekwaamheid – om zo het beste van zichzelf ten dienste van de samenleving te kunnen bijdragen. “In vrij, creatief, participatief en solidair werk brengt het menselijk wezen de waardigheid van het eigen leven tot uitdrukking en vergroot het.”[18], zegt Paus Franciscus. En hij voegt eraan toe: “Werken dient niet slechts om het gepaste levensonderhoud te verwerven. Het is ook een wijze om onszelf uit te drukken, ons nuttig te voelen en de grote les van het concrete leven te leren die het geestelijk leven behoedt voor spiritualisme.”[19]

De spirituele vorming die het Werk geeft – en die steeds concreet moet worden in het dagelijks leven – helpt ons vragen te stellen als: Hoe kan ik beter begrijpen dat mijn werk een dienst is? Hoe kan ik vanuit mijn beroep kansen creëren voor

anderen en voor de samenleving? Welk maatschappelijk probleem kan ik door mijn werk helpen aanpakken? Welke verbeteringen, innovaties of oplossingen kan ik bijdragen vanuit mijn professionele kennis?

Leiderschap in dienstbaarheid vraagt meer dan vakkennis alleen. Daarom wil de beroepsvorming die het Werk aanbiedt iedereen helpen menselijke deugden en persoonlijke vaardigheden te ontwikkelen die een degelijke en integere beroepsuitoefening mogelijk maken. Het gaat om aandachtig werken, zonder slordigheid of half werk, met de zorgvuldigheid en verantwoordelijkheid van iemand die handelt uit liefde voor God en voor anderen, en die bereid is samen te werken. Zo groeit ook het besef van zorg voor de mensen om ons heen, voor wie van ons werk zullen profiteren, voor het algemeen welzijn en voor de wereld waarin wij leven.

Deze vaardigheden – vaak “soft skills” genoemd – worden niet louter theoretisch verworven. Ze groeien in de praktijk: in de manier waarop men werkt, met anderen omgaat en dagelijkse situaties aanpakt. Ze worden als het ware belichaamd in het handelen. Daarom is het waardevol om er bewust over na te denken en open te staan voor feedback van anderen, zodat ze ons karakter en ons beroepswerk werkelijk kunnen vormen. Wie heeft niet de behoefte gevoeld om een zorgverlener te bedanken die ons met oprechte aandacht behandelde, een administratief medewerker die – zelfs achter een mondkap – empathie toonde, of een taxichauffeur of bezorger die onze dag opvrolijkte door zijn attente houding?

Sommige vaardigheden zijn meer persoonlijk van aard: gezond verstand, een positieve instelling, zelfvertrouwen, creativiteit, veerkracht en flexibiliteit. Flexibiliteit bijvoorbeeld – de openheid voor verschillende manieren van denken en werken – maakt intergenerationele, interculturele en interdisciplinaire samenwerking mogelijk, iets wat onmisbaar is in onze hedendaagse samenleving. Zo ontstaat een omgeving waarin mensen zich gewaardeerd voelen en het beste van zichzelf kunnen geven.

Andere vaardigheden zijn eerder sociaal, omdat ze het netwerk van relaties waarin ons leven zich afspeelt versterken: leidinggeven, omgaan met eigen stress en die van anderen, luisteren en dialogeren, helder communiceren, empathie tonen. Volgens sommige auteurs behoren deze eigenschappen tot wat men emotionele en sociale intelligentie noemt.

Ook Christus leerde deze aspecten, niet alleen een beroep. In zijn beschouwing over Sint-Jozef schrijft Paus Franciscus dat “we er zeker van kunnen zijn dat het feit dat hij een “rechtschapen” man was, zich ook vertaald heeft in de opvoeding van Jezus. “Jozef zag Jezus dagelijks groeien “in wijsheid en welgevalligheid bij God en de mensen” (Lc. 2, 52). zo zegt het Evangelie» (Patris corde, 2)”[20]

Het beeld van Christus die op Witte Donderdag de voeten van de apostelen wast, blijft het symbool van de dienstbaarheid van elke christen. “Ik heb u een voorbeeld gegeven, opdat gij zoudt doen zoals Ik u gedaan heb”[21], zegt de Heer. Maar het is goed te bedenken dat Hij zelf jarenlang de inwoners van Nazareth heeft gediend door zijn werk, zijn raad en zijn liefde, in de schaduw van het prestige van Sint-Jozef. “Jozef zal door zijn grondige aanpak veel mensen uit de narigheid geholpen hebben. Zijn werk stond in dienst van de mensen, hij wilde

het leven van de bewoners in het dorpje aangenamer maken. Hij zal met een glimlach, een vriendelijk woord of een terloopse opmerking, het geloof en de hoop teruggegeven hebben aan mensen die deze misschien verloren hadden.”[22]

---

[1] Heilige Jozefmaria, Christus komt langs, nr. 50.

[2] Heilige Jozefmaria, De Voor, nr. 491.

[3] Mt 13,55; Mc 6,3.

[4] Lc 4, 22.

[5] Cfr. Ex 35,30-36,2.

[6] Ex 35,31.

[7] Ex 35,34.

[8] Franciscus, Algemene audiëntie, 12 januari 2022.

[9] Franciscus, Algemene audiëntie, 12 januari 2022.

[10] Heilige Jozefmaria, Christus komt langs, nr. 55.

[11] Heilige Jozefmaria , De Weg, nr. 332.

[12] Heilige Jozefmaria, Christus komt langs, nr. 98.

[13] Heilige Jozefmaria, Christus komt langs, nr. 50.

[14] Mt 20, 28.

[15] Cfr. Franciscus, Algemene audiëntie, 12 januari 2022.

[16] Franciscus, Apostolische Exortatie Evangelii Gaudium, nr. 86.

[17] Ibidem.

[18] Franciscus, Apostolische Exortatie Evangelii Gaudium, nr. 192.

[19] Franciscus, Algemene audiëntie, 12 januari 2022.

[20] Franciscus, Algemene audiëntie, 19 januari 2022.

[21] Jn 13,15.

[22] Heilige Jozefmaria, Christus komt langs, nr. 51.

[Terug naar inhoud](#)

Professionele vorming (V): De ware weg vinden

Het leven van iedere mens, ook het beroepsleven, is een weg, opgebouwd uit etappes, kruispunten, bochten, stijgingen en dalingen, doelen, overwinningen en frustraties. Ook het leven van Christus was een reis: Hij doorliep de groeifasen van kindertijd tot volwassenheid, trok door het Heilige Land en begon vanaf het moment van zijn menswording in Nazareth aan een lange weg die zou uitmonden in Jeruzalem en het Paasfeest.

In ons dagelijks leven wandelt Jezus op mysterieuze wijze naast ons, zoals Hij dat deed met de leerlingen van Emmaüs.[1] Hij begeleidt ons in ons werk, en wij proberen Hem te herkennen in de mensen met wie wij door ons beroep in contact komen. De spirituele, leerstellige, menselijke, apostolische en professionele vorming die wij ontvangen, helpt ons dit verlangen om Hem te ontmoeten levend te houden en concreet te maken. Wanneer wij in ons werk niet weten welke weg wij moeten inslaan of welke beslissing wij moeten nemen, mogen wij ons herkennen in Thomas, die zich tot Christus richt: “Heer, wij weten niet waar Gij heengaat: hoe moeten wij dan de weg kennen?” Jezus antwoordde hem: “Ik ben de weg, de waarheid en het leven.”[2]

Keuzemomenten in ons beroepswerk

De weg van ons bestaan als christenen bewandelen betekent beseffen dat al onze keuzes, wegen en projecten hun eenheid vinden in één doel: deelnemen aan de goddelijke intimiteit en anderen helpen die te ontdekken. “De ware weg is Jezus”[3], zegt paus Franciscus. Hij roept ons, leidt ons, ondersteunt ons en begeleidt ons door de schijnbare versnippering van onze dagelijkse activiteiten en verantwoordelijkheden heen.

Ondanks ons verlangen om trouw te leven volgens onze roeping om de aardse werkelijkheid te heiligen, hebben we niet altijd een duidelijk zicht op welke beroepskeuzes dit het best mogelijk maken, vooral wanneer zulke keuzes ook andere, even belangrijke aspecten van ons leven beïnvloeden. Is het verstandig een overplaatsing naar een ander land te aanvaarden, of schaadt dit mijn kinderen? Is het goed om samen met mijn echtgenoot een bedrijf te beginnen, of kan dit onze relatie onder druk zetten? Is het beter verder te studeren om meer professionele kansen te krijgen, of eerder jong te trouwen? Doe ik er goed aan mijn werkweek te verkorten of te verhuizen vanwege een apostolische noodzaak, of breng ik daarmee mijn professionele toekomst in gevaar? Moet ik deze nieuwe baan aannemen, die een ruimer werkveld biedt, of word ik in werkelijkheid gedreven door ijdelheid of de wens om andere verantwoordelijkheden te

ontvluchten? Achter elk van deze vragen schuilt een: “Heer, wat wilt U van mij? Wat is de beste weg? Hoe kan ik huwelijk en werk, ouderschap en werk, apostolaat en werk, beschikbaarheid en werk harmonieus integreren? Waar wacht U op mij?”

Het concrete antwoord hangt af van de omstandigheden, maar er zijn steeds enkele duidelijke principes die de keuze helpen maken: mensen gaan vóór dingen, de werkelijkheid vóór het idee, het geheel vóór het deel, en het geestelijke vóór het materiële. Ook kan het helpen om te praten met de betrokkenen en raad te vragen aan iemand die onze gezinssituatie, professionele omgeving en persoonlijke kenmerken kent en het beste voor alle partijen zoekt. Bovenal is het noodzakelijk onze blik op Jezus te richten, “de ware weg”, in het gebed. Want “in die stilte is het mogelijk in het licht van de Geest de wegen van heiligheid die de Heer ons voorhoudt, te onderscheiden”. [4]

Begeleiding in ons beroepsleven

Op onze professionele weg gaan we nooit alleen. We bewandelen die altijd samen met de mensen met wie we verbonden zijn: familie, vrienden en collega's. Vooral gaan we op weg met degenen met wie we onze toekomst hebben gedeeld: onze echtgenoot of echtgenote, onze kinderen en, voor wie een roeping heeft tot het Opus Dei, ook de andere leden van die familie die het Werk is en degenen tot wie hun evangeliserende zending zich richt. Zij zijn deel geworden van onze identiteit en van onze missie.

“Ieder die werkt en een gezin heeft, moet zich inspannen om deze twee aspecten in evenwicht te brengen, zowel mannen als vrouwen, en op Gods hulp vertrouwen om hun gewone omstandigheden te heiligen”. [5] In sommige beroepen is de aanwezigheid thuis minder regelmatig – denk bijvoorbeeld aan een vrachtwagenchauffeur, een stewardess of een visser op volle zee – en is een bijzonder creatieve en gezamenlijke inzet nodig.

Op andere momenten is het nodig het tempo te vertragen of de route te herzien, wanneer degenen die ons vergezellen dat nodig hebben. Soms vraagt dit om een pijnlijk loslaten. De volkswijsheid herinnert ons eraan dat wie alleen loopt misschien sneller aankomt, maar wie met anderen loopt verder komt. In een cultuur waarin de professionele carrière soms het enige kompas lijkt te zijn, de as waaromheen alle beslissingen draaien, moeten we bereid zijn de kaart van ons leven te hertekenen wanneer dat nodig is. Dat betekent dat we regelmatig de zin van onze missie hernieuwen, de waarde van onze relaties in herinnering brengen en ons hart richten op de andere schatten die ons leven rijk is. Het houdt ook in dat we risico's durven nemen, vertrouwend op God en op anderen, en niet enkel op de zekerheid dat wij alles onder controle hebben. “Alles kan in deze wereld worden aanvaard en geïntegreerd als deel van het eigen bestaan en deel uitmaken van de weg van heiliging” [6], zegt paus Franciscus.

Op andere momenten in onze carrière ontmoeten we obstakels, of juist nieuwe kansen en onverwachte mogelijkheden. Het beeld van de weg verwijst naar tijd, geduld, inspanning en tussenstops. Om die weg te gaan zijn een doel en een intentie nodig die persoonlijke vrijheid, initiatief en ook risico's met zich meebrengen. Tegelijk is het goed te beseffen dat God ons tegemoetkomt, zoals bij

de leerlingen van Emmaüs, juist door deze nieuwe omstandigheden heen. Zijn voorzienigheid leidt en ondersteunt ons.

Ons professionele project is, net als de weg zelf, altijd een open traject. Omdat het niet individualistisch is, maar geworteld in de werkelijkheid en ontvankelijk voor de verrassingen van God. We hebben allemaal ervaren dat wat eerst als verlies leek, vaak de deur opende naar een grotere vruchtbaarheid. Tegelijk moet ons project ambitieus zijn, want het doel is hoog: Christus aan de top van alle menselijke activiteiten plaatsen.[7] Daarom is het essentieel naar Jezus te kijken en naar Hem te luisteren. Misschien moedigt Hij ons op een bepaald moment aan om om te keren en terug te keren, zoals de twee leerlingen van Emmaüs; op andere momenten zendt Hij ons de zee op, zoals de apostelen.

Onze blik verruimen

Roeping en missie zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden, zoals dat ook bij Jezus Christus het geval was. Onze missie maakt deel uit van onze identiteit en bepaalt wie we zijn. Wij zijn er voor God en voor de zielen; ons leven staat in het teken van dienstbaarheid. We kunnen net als Christus zeggen: “Hiertoe ben Ik geboren en hiertoe ben Ik in de wereld gekomen”[8]

We hebben een open, beschikbaar en groot hart nodig om te realiseren wat de prelaat van Opus Dei als volgt samenvat: “Wij zijn geroepen om met initiatief en spontaniteit bij te dragen aan de verbetering van de wereld en de cultuur van onze tijd, zodat deze zich openstellen voor de plannen van God voor de mensheid: (...) de projecten van zijn hart blijven bestaan van geslacht op geslacht”.[9] De heilige Jozefmaria legt het als volgt uit: “Wij geven ons leven volledig aan onze Heer God, door ieder in zijn beroep en in zijn levensstaat volmaakt te werken, zonder te vergeten dat wij in alles slechts één streven mogen hebben: Christus boven alle menselijke activiteiten te plaatsen”[10]

Deze missie doordringt alle aspecten van het menselijk bestaan: gezin, werk, vriendschappen, vrije tijd, ziekte enz. Zij strekt zich ook uit tot elk moment van onze persoonlijke geschiedenis en tot de keuzes die wij maken. Christus centraal stellen in ons leven en in al onze activiteiten betekent dus ook Hem centraal stellen in ons professionele project. Hij is het licht dat ons helpt de weg te vinden en op ieder moment de juiste keuzes te maken.

Zo legde Benedictus XVI het uit tijdens een paaswake: “Christus scheidt nu het licht van de duisternis. In Hem herkennen we wat waar en wat onwaar is, wat licht en wat donker is. Bij Hem gloort het licht van de waarheid. Toen Christus eens de mensen zag die bijeengekomen waren om naar Hem te luisteren en die van Hem leiding verwachtten, had Hij medelijden met hen omdat zij als schapen waren zonder herder(cf. Mc 6, 34) . Te midden van de tegenstrijdige stromingen van hun tijd wisten zij niet waaraan zij zich moesten vasthouden. Hoeveel medelijden moet Hij ook hebben met onze tijd - vanwege alle grootspraak, waarin een grote desoriëntatie schuilgaat. Waar moeten we naar toe gaan? Wat zijn de waarden waar we ons aan kunnen houden? De waarden waarmee we onze jongeren mogen opvoeden, zonder hen normen op te leggen die wellicht verkeerd zijn en niet opgelegd mogen worden? Hij is het licht.”[11]

Verenigen om vooruit te komen

Het beroepsleven is vandaag bijzonder dynamisch. We worden voortdurend uitgedaagd om de noden van onze omgeving te ontdekken en te begrijpen, niet alleen om aan de veranderende eisen van de arbeidsmarkt te kunnen voldoen, maar ook om beter te kunnen functioneren in ons eigen beroep.

Het is goed in gedachten te houden dat de liefde, die het werk bezielt en stimuleert, zelf dynamisch is: zij groeit altijd, ontwikkelt zich, verbetert en voert de mens in een opwaartse beweging, veel verder dan louter theoretische of technische kennis. Deze dynamiek van liefde geeft sereniteit bij vermoeidheid en moeilijkheden. Zij helpt ook om eenheid te vinden te midden van conflicten, want de blik van liefde verenigt en zoekt altijd het goede.

Een professionele inzet die gedragen wordt door naastenliefde is niet enkel een kwestie van een curriculum vitae. De vorming die wij opdoen door onze werkervaring heeft een diepgaande invloed op ons: zij verrijkt ons als persoon, laat ons groeien in kennis en vaardigheden, vormt ons in menselijkheid, stelt ons in staat om op flexibele wijze met zeer uiteenlopende zaken om te gaan, maakt ons bedachtzamer en besluitvaardiger. Zo worden wij beter in staat om voor ons gezin te zorgen, onze vriendenkring uit te breiden, het vergemakkelijkt een diepgaander evangelisatiewerk, het verbreedt ons hart en onze blik om ons te identificeren met Christus. Een veeleisende en enthousiaste toewijding aan het beroep, beleefd in een geest van dienstbaarheid en zending, staat niet in tegenstelling tot beschikbaarheid en openheid voor andere noden; integendeel, zij maakt deze beschikbaarheid vollediger. Zoals de Prelaat van het Opus Dei zegt komt de beschikbaarheid “pas volledig tot bloei als we zelf nadenken over de talenten die we van God gekregen hebben en die vervolgens inzetten in de apostolische missie; we doen een stap naar voren, we bieden ons aan, we tonen initiatief. De beschikbaarheid is dus geen stilstaan, maar, integendeel, het verlangen om voortdurend voort te gaan op het tempo van God.”[12]

Persoonlijke ontplooiing beperkt zich niet tot professionele ontplooiing, noch hangt zij daarvan uitsluitend af. Het beroep (een welbepaald beroep) maakt er deel van uit, maar is niet alles, omdat we zo vaak van baan of beroep veranderen. Wie een beroepsopleiding volgt, keert na een aantal jaren misschien terug naar de universiteit; wie zijn baan verliest, richt zich op een andere sector; wie genoeg heeft van een baan die eentonig is geworden, maakt van een hobby zijn nieuwe manier van geld verdienen; wie zijn beroep een aantal jaren niet uitoefent om familiale of apostolische redenen, keert na verloop van tijd terug vanuit een nieuw perspectief.

Wat steeds blijft, is een professionele houding en deskundigheid in de taak die ons op dat moment wordt toevertrouwd. Kenmerken van zo'n houding zijn bijvoorbeeld: “aandacht voor details zonder het geheel uit het oog te verliezen, rekening houden met de invloed van ons werk op dat van anderen, zorg voor professionele relaties, bereidheid en vrijgevigheid om anderen op te leiden en zelfs verder te komen dan wijzelf, en bijdragen aan het oplossen van gemeenschappelijke problemen, door de laatste steentjes bij te dragen”. [13]

De professionele roeping maakt dus deel uit van een ruimer levensproject: de roeping die iedere mens van God ontvangt en die licht geeft om te zien en kracht om te willen[14] in de gewone omstandigheden van elke dag. Dit licht en deze kracht, gevoed door gebed en vorming, helpen ons onze professionele taak op de

juiste plaats te situeren, te onderscheiden, te verlangen en het beste te kiezen. Zo proberen we de middelmatigheid en het conformisme te vermijden die kunnen voortkomen uit het comfort van een vast loon; of de overmatige toewijding die van het werk een vluchtplaats maakt, waar de realiteit van het eigen gezin geen toegang heeft en waar het niet uitmaakt om hoe laat men thuiskomt; of de reductie van het beroep tot een individualistisch project waarin men zijn eigen persoonlijkheid ontwikkelt, los van anderen.

De wegen van God

In het leven van veel mensen komt het voor dat zij om persoonlijke, familiale of sociale redenen hun beroep opgeven om zich aan andere taken te wijden. Vaak is het dus het leven zelf dat ons stap voor stap helpt onze professionele weg te ontdekken, meer dan de studies die wij ooit hebben gevolgd of de opleiding die wij hebben genoten. In zulke situaties wordt de verworven beroepsvorming ten dienste gesteld van een nieuwe professionele taak, waarin de eigen missie zich verder ontvouwt. Zo ging het ook met de apostelen die aan de oevers van het Meer van Galilea werden geroepen, toen Christus tot hen zei: “Ik zal maken dat gij vissers van mensen wordt.”[15]

De heilige Jozefmaria verwoordde dit als volgt: “De professionele roeping concretiseert zich geleidelijk in de loop van het leven. Het komt niet zelden voor dat iemand een studie begint en later ontdekt dat hij beter geschikt is voor andere taken en zich daarop toelegt; of zich specialiseert in een ander vakgebied dan aanvankelijk voorzien; of, terwijl hij zijn beroep al uitoefent, een nieuwe activiteit vindt die hem in staat stelt het welzijn van zijn gezin te bevorderen of effectiever bij te dragen aan de samenleving; of door gezondheidsredenen wordt genooddaakt van omgeving en beroep te veranderen”. [16]

Niet de materiële aard van wat wij doen geeft uiteindelijk betekenis en waarde aan ons werk, maar de relatie ervan met het menselijke en geestelijke welzijn van de persoon die werkt en van degenen met wie hij of zij in contact komt.[17] Dit helpt ons te begrijpen dat de naastenliefde de ware maatstaf is voor de waarde van onze professionele inzet. “Het is nodig dat we de beschikbaarheid begrijpen en beleven als een vrijheid, in de zin dat we nergens anders aan vastzitten dan aan de liefde (d.w.z. dat we niet vastzitten aan een bepaald beroep, noch aan de plek waar we wonen, etc., zonder na te laten om waar we wonen goed geworteld te zijn). Het zijn niet de uiterlijke omstandigheden die ons vrij maken, maar de liefde die we in ons hart dragen.”[18]

De apostolische missie die de Heer ons heeft toevertrouwd – alle wegen van de aarde tot wegen van God maken – roept ons ertoe op een licht te zijn voor anderen, vooral in en vanuit ons werk. “De Hemel geve dat jij kunt herkennen wat dat woord is, de boodschap van Jezus die God met jouw leven aan de wereld wil geven. Laat je veranderen, laat je vernieuwen door de Geest, opdat dat mogelijk is, en jouw kostbare zending zal niet verloren gaan. De Heer zal deze tot vervulling brengen ook te midden van jouw fouten en negatieve momenten, mits je maar niet de weg van de liefde verlaat en altijd blijft openstaan voor zijn bovennatuurlijk handelen dat zuivert en verlicht.”[19]

- [1] Cfr. Lucas 24,13-35.
- [2] Johannes 14,5-6.
- [3] Franciscus, homilie “Op weg gaan” in Santa Marta, 3 mei 2016.
- [4] Franciscus, Gaudete et exsultate, nr. 150.
- [5] Paula Hermida, Cristianos en la sociedad del siglo XXI. Entrevista a Fernando Ocáriz, Cristiandad, Madrid 2020, pp. 47-48.
- [6] Franciscus, Gaudete et exultate, nr. 26.
- [7] Cfr. Heilige Jozefmaria, Brief n. 6, nr. 12c.
- [8] Cfr. Johannes 18,37.
- [9] Fernando Ocáriz, Pastorale Brief 14 februari 2017, nr. 8.
- [10] Heilige Jozefmaria, Brief 15-X-1948, nr. 41, in E. Burkhart, J. López, Vida cotidiana y santidad en la enseñanza de San Josemaría, I, Rialp, Madrid 2010, p. 428. Cfr. De Smidse, nr. 678.
- [11] Benedictus XVI, Homilie in de Paaswake 11-4-2009.
- [12] Fernando Ocáriz, Pastorale Brief 28 oktober 2020, nr. 11.
- [13] Ana Marta González, “Mundo y condición humana en san Josemaría Escrivá. Claves cristianas para una filosofía de las ciencias sociales”, in Romana n° 65, juli-december 2017.
- [14] Cfr. Fernando Ocáriz, Pastorale Brief 28 oktober 2020, nr. 2.
- [15] Marcus 1,17.
- [16] Cfr. Heilige Jozefmaria, Brief 15-X-1948, n. 33; opgenomen in BURKHART-LÓPEZ, Vida cotidiana y santidad en la enseñanza de san Josemaría, III, Rialp, Madrid 2010, p.180.
- [17] Cfr. Heilige Jozefmaria, Brief 29-VII-1965, nr. 13.
- [18] Fernando Ocáriz, Pastorale Brief 28 oktober 2020, nr. 11.
- [19] Franciscus, Gaudete et exultate, nr. 24.

Terug naar inhoud

2023 Fundación Studium ISBN: 978-84-09-57103-1 www.opusdei.org

www.opusdei.org